

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.12

А. М. Апаров

доктор юридичних наук, доцент

О. Ю. Іщенко

Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАКТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Статтю присвячено теоретичному аналізу наукових підходів щодо визначення впливу фактичної поведінки на встановлення, зміну й припинення господарських правовідносин, а також чинників, які впливають на модель фактичної поведінки суб'єктів господарських правовідносин.

Ключові слова: господарські правовідносини, суб'єкт правовідносин, фактична поведінка.

Питання визначення впливу фактичної поведінки на встановлення, зміну й припинення господарських правовідносин є досить вагомим у науці господарського права, а відсутність визначення факторів, які впливають на модель фактичної поведінки осіб у суспільстві, породжують таку правову культуру та правову свідомість, яка поступово призводить до втрати авторитету права в суспільстві та до таких негативних явищ, як: корупція, безкарність, самосуд та анархія. Тому це питання є досить актуальним і на сьогодні, адже, визначивши причину, яка спонукає суб'єктів правовідносин до вчинення дій, які не відповідають правовій нормі або які її ігнорують, можна не допустити вчинення правопорушення та нехтування правовою нормою. У різний час цьому питанню присвятили свої праці такі науковці, як: О. М. Вінник, О. С. Іоффе, Р. О. Халфіна, В. С. Щербина та ін.

Метою статті є визначення впливу фактичної поведінки на встановлення, зміну й припинення господарських правовідносин, а також факторів, які впливають на певну модель фактичної поведінки (правомірна або неправомірна) суб'єктів господарських правовідносин.

У теорії держави та права В. М. Кириченко та О. М. Куракін дають таке визначення поняття: правові відносини – це врегульовані нормами права суспільні зв'язки між суб'єктами права, які є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що забезпечує держава.

Із цього визначення можна виділити основні ознаки правовідносин:

- 1) це особливий різновид суспільних відносин, які виникають між людьми чи об'єднаннями людей з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів;
- 2) є результатом свідомої вольової діяльності людини, тобто перш ніж скластися, правовідносини проходять через свідомість і волю людей, у якій формується модель майбутніх відносин, при цьому враховуються власні й загальнолюдські цінності та суспільні пріоритети;
- 3) вони виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються;
- 4) учасниками правовідносин є конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, що закріплені в правових нормах [2, с. 148–149].

Враховуючи те, що фактична поведінка як результат вольової діяльності людини визначає мету, якої вона бажає досягти та обирає модель майбутньої поведінки, у межах якої цей суб'єкт практично реалізовує свої права та обов'язки, можна зробити припущення, що фактична поведінка є складовою правовідносин, адже через неї практично реалізується більшість відносин у суспільстві (особливо у сфері господарювання).

Враховуючи те, що наука господарського права щодо базових понять ґрунтується на теорії держави та права, визначення поняття "господарські правовідносини" як урегульованих нормами права суспільних відносин,

котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних і майнових елементів [3, с. 26], має всі ознаки правовідносин, які зазначені вище, що дає підстави вважати фактичну поведінку складовою ознак господарських правовідносин.

Правова наука окремо визначає поняття "зміст правовідносин" як передбачену нормами права сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин. Розмежовують юридичний і фактичний зміст правовідносин [2, с. 156–157].

Юридичний зміст правовідносин – це передбачена нормами права реальна можливість суб'єктів правовідносин щодо здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Фактичний зміст правовідносин – це фактична поведінка суб'єктів правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Юридичний і фактичний зміст не тотожні. Перший – значно ширший і містить невизначену кількість можливостей [2, с. 157].

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, особливої уваги заслуговує саме фактичний зміст правовідносин як одна з підстав виникнення, зміни й припинення господарських правовідносин, адже саме він відповідає за практичну реалізацію (де-факто) прав та обов'язків суб'єктів правовідносин.

Юридичний зміст правовідносин визначає те, як правовідносини повинні відбуватися, а фактичний зміст правовідносин показує те, як вони відбулися в реальній дійсності [2, с. 157]. Саме тому досить часто фактичний зміст не відповідає юридичному змісту, оскільки модель поведінки, яка закладена в правовій нормі законодавцем, досить часто не враховує звичайних життєвих факторів, що впливають на модель фактичної поведінки і, як наслідок, взаємозв'язок між ними стає розірваним, що призводить до прямого невиконання припису правової норми й вчинення правопорушення або до ігнорування диспозиції норми, унаслідок чого вона втрачає свій зв'язок із реальними суспільними відносинами.

За таких обставин необхідно визначити й фактори-підстави, які впливають на формування певної конкретної моделі фактичної поведінки в правовідносинах.

Р. О. Халфіна зараховує до факторів, які впливають на фактичну поведінку суб'єктів правовідносин, "правову норму", стосовно якої вона зазначає, "що для відповідності поведінки моделі необхідною правильною визначення становища учасників, справжня зацікавленість уповноваженої особи у здійсненні свого права й виконання обов'язку. Суттєве значення мають також санкція но-

рми і способи, що забезпечують здійснення права та виконання обов'язків. Якщо право не забезпечене ефективною санкцією на випадок його порушення, то у зобов'язаній особі (осіб) немає достатнього стимулу для дотримання встановленої моделі. Якщо санкція передбачена, але практика її застосування ускладнена, то мотиваційний вплив моделі також ослаблений. У тому випадку, коли норми різних галузей права в застосуванні до цих відносин створюють неузгоджені, а іноді й колізійні права та обов'язки, модель також не дістане свого реального втілення" [1, с. 279].

З наведеного вище твердження Р. О. Халфіної можна зробити припущення, що досконалою правовою нормою (норми), точніше ефективною застосування її санкції, може бути тим стримувальним фактором, який змусить суб'єктів правовідносин утримуватися від порушення норми (норм), що регулює відповідні правовідносини. Однак, з цього приводу Р. О. Халфіна зазначає таке: "Емпірично можна встановити, що заходи кримінальної репресії як санкція за суспільно небезпечну поведінку мають більш мотиваційне значення, ніж інші види санкцій. Але це тільки гіпотеза, яка потребує серйозної перевірки. У літературі з кримінального права неодноразово зазначалося, що посилення репресій далеко не завжди призводить до зникнення правопорушень. Досвід показує, що встановлення заходів кримінального покарання як засобу боротьби з негативними явищами у сфері економіки також далеко не завжди приносить позитивні результати" [1, с. 279].

З такою гіпотезою не можна погодитися. Адже кожна фізична особа є унікальною особистістю з притаманними лише їй певним набором психологічних властивостей (характер, темперамент, виховання тощо), що є базою формування певної моделі поведінки в суспільстві (соціальна або асоціальна, як у повному обсязі, так і в певних її частинах) та безпосередньої її реалізації, що, у свою чергу, реалізується й у правовідносинах.

Тому обрана суб'єктом правовідносин модель поведінки може збігатися з рекомендованою в правовій нормі моделлю, а може й суперечити їй.

Проте досконалість норми й неминучість настання відповідальності за її порушення інколи стає результативним засобом запобігання вчиненню правопорушень. Однак це питання все ж залишається відкритим.

Продовжуючи дослідження визначення факторів, які впливають на формування певної моделі фактичної поведінки в правовідносинах, Р. О. Халфіна зазначає: "Наявність прав та обов'язків впливає на поведінку, формуючи її мотиви, допомагаючи визначити цілі та засоби їх досягнення. Усвідомлення свого обов'язку, почуття відповідальності за виконання обов'язку, праг-

нення уникнути негативних наслідків невиконання або неналежного виконання обов'язку – все це впливає на прийняття рішення й лінію поведінки. Не слід, однак, забувати, що зазначені фактори впливають на поведінку спільно з іншими чинниками: моральною, матеріальною та іншою зацікавленістю, уявленням про справедливість і безліччю інших мотивів, що визначають поведінку.

Досліджувати весь складний механізм впливу різних чинників на поведінку, виділити безпосередній вплив прав і обов'язків цієї особи чи колективу – одне з відповідальних завдань, яке може бути вирішено спільними зусиллями юристів, психологів, економістів, біологів і представників інших наук" [1, с. 279–280].

Висновки. По-перше, фактична поведінка існує як об'єктивне багатогранне явище і безпосередньо впливає на виникнення, зміну й припинення правовідносин. З урахуванням цього вона потребує подальшого наукового вивчення та дослідження.

По-друге, на нашу думку, можна навести таке визначення поняття: фактична поведінка – це модель поведінки суб'єкта правовідносин, яка полягає в практичній реалізації наявних прав і обов'язків, що відбувається під дією певних факторів, які формують відповідну модель поведінки, і слугує підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин.

До факторів, які формують відповідну модель поведінки, пропонуємо зарахувати:

- 1) матеріальні блага (і їх особливу форму – грошові кошти);
- 2) правову норму як міру характеристики фактичної поведінки;
- 3) психічні властивості фізичної особи (характер, темперамент тощо);
- 4) конкретні права та обов'язки осіб у конкретних життєвих ситуаціях.

Цей перелік не є вичерпним, а питання визначення вичерпного переліку основних факторів, які впливають на фактичну поведінку суб'єктів правовідносин і особливо господарських, потребує детального дослідження й фундаментальної розробки.

Список використаної літератури

1. Общее учение о правоотношении / за ред. Р. О. Халфина. – Москва : Юр. лит., 1974. – 340 с.
2. Теорія держави і права: модульний курс : навч. посіб. / за ред. В. М. Кириченко, О. М. Куракін. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 264 с.
3. Господарське право : курс лекцій / за ред. О. М. Вінник. – Київ : Атіка, 2004. – 624 с.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6837933>.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015.

Апаров А. М., Ищенко А. Ю. Теоретические проблемы определения содержания хозяйственных правоотношений

Статья посвящена теоретическому анализу научных подходов по определению влияния фактического поведения на установление, изменение и прекращение хозяйственных правоотношений, а также факторов, влияющих на модель фактического поведения субъектов правоотношений.

Ключевые слова: правоотношения, субъект правоотношений, фактическое поведение.

Aparov A., Ischenko O. Theoretical Problems of Determination of Economic Relations

The article is devoted a theoretical analysis of scientific approaches to determine the actual impact of behavior on the establishment, modification and termination of economic relations as well as factors that affect the model actual behavior of relationships. The question of determining the effect of actual behavior on the establishment, modification and termination of business relationships is a significant science in business law, and lack of definition of factors that affect the model actual behavior of individuals in society generate the legal culture and legal consciousness, which gradually leads to loss of credibility right in society and to such negative phenomena as corruption, impunity, lynching and others. Therefore, this issue is very important and now, after determining the cause that leads to legal entities offense can.

The aim of this research is a determine the effect of actual behavior on the establishment, modification and termination of economic relations as well as factors that affect a particular model actual behavior (legitimate or not legitimate) business relationship.

Key words: legal, legal entity, the actual behavior.